Právě zasazení vystěhovaleckých projektů do dobových politických postojů chybělo dosavadním publikacím věnujícím se krajanům. Můžeme se např. dozvědět o setkání nakladatele a publicisty Eduarda Valečky se členy Slovanského dobročinného spolku v Moskvě, na jehož základě sepsal Valečka knihu *Černomořský okruh Kavkazu*, která velmi „lákala" (Jan Auerhan, *České osady na Volyni, na Krymu a na Kavkaze*. Dr. Antonín Hajn, Praha 1920: 53–54). Význam slova „lákání" je sice v problematice vystěhovalectví nutný pro ozřejmování *vystěhovalecké horečky* či *řetězové migrace*, ale díky práci Vratislava Doubka lze chápat i další souvislosti. Zatímco většinový český politický zájem se projevoval nacionalistickou rétorikou a odmítáním vystěhovalectví, samotný vystěhovalecký zájem sledoval sociálně-ekonomické uplatnění v nové zemi. Skupinový (politický) a individuální (vystěhovalecký) zájem nebyl jednotný (s. 122). Důležité tak byly spíše Valečkou uvedené výhody pro nové přistěhovalce na Kavkaz, české či ruské zkazky o slovanské jednotě nebyly katalyzátorem pro odchod „uvědomělých panslavistů".

Poslední dvě kapitoly jsou kratším shrnutím proměny vztahu české politiky ke krajanství i samotného pojetí krajanství přibližně v letech 1880–1922. Krátkost kapitol rámuje Vratislav Doubek tvrzením, že vystěhovalectví z Čech bylo v 80. letech 19. století v poměru k vystěhovalectví z dalších částí Rakousko-Uherska menší (s. 94). Z délky kapitol i analýzy je patrné, že těžiště samotné práce směřuje spíše do let 1848–1880, údobí plánovaných či realizovaných vystěhovaleckých akcí spojených s východním prostorem, než do let 1880–1922, kdy se obecně měnila krajanská identita. Poslední dvě kapitoly, věnující se rozmezí let 1880–1922, se tak jeví spíše jako dodatek, nikoliv jako podrobný rozbor podobný předcházejícím kapitolám. V samotném závěru jsou tyto dvě kapitoly kladeny do souvislosti s předcházející analýzou. Titul tak ústí v optimistickou kooperaci české, respektive československé politiky a krajanských komunit, tedy skupinového zájmu na obou stranách (s. 122–123).

Celkově kniha interpretací postojů české, carské a rakouské politiky vůči českému vystěhovalectví na východ podává nový pohled na českou emigraci. Vzhledem k zaměření publikace se nedozvíme propracované detaily samotného průběhu vystěhovalectví ve chvíli, kdy např. plánované osídlování Poamuří čeká na detailní zpracování. To však nebylo cílem práce Vratislava Doubka, která přináší inovativní pohled.

Luděk Jirka (FHS UK Praha)

Juraj Buzalka, SLOVENSKÁ IDEOLÓGIA A KRÍZA. ESEJE Z ANTROPOLÓGIE POLITIKY. *Kalligram, Bratislava 2012, 199 s.*–

Slovenští kolegové se daleko více zajímají o současné proměny společnosti a kultury, zejména pak té vlastní, než jak je to zvykem na české antropologické a etnologické badatelské scéně. Tento trend lze sledovat přinejmenším již od 90. let minulého století a jako příklady uvést studie Zuzany Beňuškové, Olgy Danglové, Gabriely Kiliánové, Juraje Podoby, Petra Salnera a mnoha dalších slovenských kolegů. Do stejné kategorie patří také Buzalkův text. Je nejen zajímavý, ale i velmi inspirující, a to nejen

díky autorovu přístupu, jímž je perspektiva politické antropologie, ale rovněž díky formě esejistického podání analyzovaných problémů. Mohu bez zaváhání říci, že Buzalkova *Slovenská ideológia a kríza* je onou příslovečnou bílou vránou, objevivší se v oblastech středoevropské antropologie.

Knížka je souborem šestnácti článků sdružených do oddílu „Eseje" a šesti kratších textů sdružených do oddílu „Publicistika". Vycházely v letech 2001 až 2011 a jsou autorovou reflexí současného politického života na Slovensku. Juraj Buzalka v nich popisuje a také analyzuje události ze zorného hlediska aplikované či angažované antropologie; místy ale přechází na pozice aplikované či angažované sociologie. V jednotlivých kapitolách se projevuje hluboká znalost antropologické i sociologické literatury – Buzalka velmi často používá výroky konkrétního autora jako odrazový můstek pro analýzu anebo pro vyjádření vlastního názoru. Technika eseje mu umožňuje minimalizovat množství citací a uvádět jen základní, pro daný text nejdůležitější argumenty, a to bez důkladnějšího zdůvodňování.

Forma eseje má ovšem i svá úskalí. Na jedné straně umožňuje jednoduché a jasné formulace autorových názorů a závěrů, na straně druhé ale svádí ke zjednodušením, která jsou při bližším pohledu přinejmenším problematická. Příkladem může být hned v úvodu zmiňovaný model tří zásadních transformací slovenské společnosti (s. 11–12). Podle Buzalky byla první transformace vyvolána industrializací, druhá budováním národa a národního státu a třetí transformaci vyvolal přechod ze státního socialismu ke kapitalismu v jeho pozdní, neoliberální fázi. V podtextu, ale nevyjádřena, je myšlenka trojí změny hodnotových systémů slovenské společnosti. Čtenáře musí napadnout, že uvedené charakteristiky jsou nesouměřitelné: industrializace na Slovensku byla spojena s budováním státního socialismu, o kterém se autor nezmiňuje (k tomuto problému se vrací až ve čtvrté kapitole – „V karpatskej krajinke", s. 62–71), naopak v rámci přechodu od státního socialismu k neo-liberálnímu kapitalismu není ani slovo o industrializaci (či de-industrializaci?). Ruku v ruce s industrializací na Slovensku šla i urbanizace, také o té se autor nezmiňuje. Přitom na konci 70. let a v 80. letech minulého století vedlo budování a rozvoj měst k módě stavby „bytovek" také na vesnicích – tedy k výstavbě dvou- až třípodlažních obytných domů a ke stěhování mladých rodin do nich. Budování národa a národního státu je dlouhodobým projektem, transformací začínající přinejmenším ve 20. letech 20. století a mající svůj druhý vrchol zhruba v době přechodu od státního socialismu ke kapitalismus, tedy v době druhé Buzalkovy transformace (prvním vrcholem bylo podle mého názoru období existence Slovenského státu v letech 1939 až 1945). Z historické perspektivy mohly zmíněné transformace probíhat současně a vzájemně „se posilovat" anebo „oslabovat"; jedná se tedy o tři transformace, nebo jich bylo méně či více?

Na vrub esejistického psaní jde i problém, co je míněno pojmem „slovenská ideologie"? Text nabízí několik střípků, z nichž by bylo možné podle mého názoru částečně naplnit použitý termín, není však úplně jasné, jak ho chápe autor, který v některých pasážích zpochybňuje „slovenskost". Čtenáře místy napadá, že je to vlastně jen jakási floskule. Také pojem „krize" je představen ve dvojím chápání. Na jedné straně je spojován se společenskými proměnami – cituji: „Sociálne transformácie totiž z definície

prebiehajú ako krízy a spory o ich ideové zdôvodnenie. Prejavujú sa na rovine spoločenského systému, aj ako krízy identity.“ (s. 11) Na straně druhé se na řadě míst hovoří o ekonomické, politické, kulturní a jiné krizi a není jasné, ke které z transformací se vztahují – anebo nevztahují.

Rejstřík probíraných témat, zastřešený termínem „slovenská ideologie“, sahá od problematiky nacionalismu a náboženství až po problematiku sociálních a kulturních procesů, jako jsou industrializace a evropeizace Slovenska (Slovenské republiky). Buzalka se věnuje rovněž „bolavým“ či rozporuplným problémům, jako např. v kapitole „Prečo Milan Hodža nie je národným hrdinom?“ (s. 72–92) Výsledkem je velmi aktuální text, jedinečný jak v zemi původu, tak i v okolní střední Evropě, a jistě povede i k oborové a snad i širší diskusi. V českém prostředí žádná podobná studie, pokud vím, neexistuje – nejblíže ke stejným tématům mají studie dnes již zesnulého semiologa Vladimíra Macury.

Zajímavý problém nastolují kapitolky věnované Evropě a evropským hranicím („Ohrozuje Európa existenciu národa?“, s.104–111; „Má Európa východnú hranicu?“, s. 112–124). Samotný pojem „Evropa“ je předmětem diskusí historiků, antropologů, geografů i sociologů a tyto debaty myslím stále probíhají. Juraj Buzalka však s tímto pojmem pracuje se značnou mírou jednoznačnosti, jako by o podobných diskusích nevěděl. Je to škoda, protože by mu kritičtější postoj umožnil hlubší rozbor hraničních i evropsky-kontinentálních problémů. Bylo by možné užít teoretický koncept vztahu centra a periferie, vztahu dvou periferií atp.

V rámci analýzy procesů vzniku národa se autor několikrát vrací k tématu vztahu národního státu a církve, v tomto případě slovenské římskokatolické církve. Situaci na Slovensku pak srovnává se situacemi v sousedních státech, zejména v Polsku a Maďarsku. Je docela zajímavé, že nevzal v úvahu dávný historický rozpor mezi slovenskými katolíky a slovenskými evangelíky, jehož výrazem byl rozpor mezi slovenským nacionalismem (katolíci) a čechoslovakismem (evangelíci). Je ovšem možné, že v rámci budování národního státu v 90. letech minulého století tento rozdíl přestal existovat.

Patrně nejslabším textem je kapitola „Je Slovenská republika katolíckym štátom?“ (s. 93–103); možná je to způsobeno i skutečností, že je přetištěnou variantou autorovy nejstarší eseje z roku 2001. Má charakter populárně propagandistického článku a úplně zde chybí odborný aspekt – v autorově přístupu převážilo politicky angažované hledisko bojovníka s katolictvím nad hlediskem odborníka na politickou antropologii. Kapitola vlastně ani neřeší otázku uvedenou v titulu, ale věnuje se dopadům dohody, kterou uzavřela slovenská politická reprezentace s představiteli Vatikánského státu. Objevují se zde formulace jako „Katolícka cirkev je súčasne náboženstvom aj inštitúciou – záujmovou skupinou“ (s. 94) a také srovnání situace ve Slovenském státě se situací v Itálii, Velké Británii a v Německu má daleko k profesionalitě, např. opomíjí čtyřkonfesní (zhruba) charakter Slovenské republiky.

Nakonec bych rád zmínil kapitolu „Politika v sociálnej antropológii“ (s. 125–147). Juraj Buzalka přesně sumarizuje dějiny studia politických systémů a politického chování lidí, představuje i všechna paradigmata používaná v průběhu posledních více než sto padesáti let. Vzhledem k tomu, že postmoderní paradigma je také minulostí, zajímal by mne autorův názor na paradigma

pěstované v současnosti. V textu jsem nic takového nenašel; s rodovými studiemi, globalizací či etnografií si nevystačíme.

Posledních šest kapitolek, sdružených pod oddíl „Publicistika", představuje krátká zamyšlení v rozsahu dvou až pěti stránek k dobovým aktuálním problémům slovenské každodennosti, jako je maďarská či romská otázka, také tu ale najdeme téma zahraniční politiky – Buzalka např. komentuje názory politické reprezentace na vyhlášení nezávislosti Kosova. Knížka je zakončena bibliografickou poznámkou, kde čtenář najde odkazy na původní články, jejichž přepracované verze si právě přečetl.

Jak už jsem zmínil výše, je text napsán z pozic aplikované a angažované antropologie/sociologie, což je v pořádku. V textech ale úplně chybí jakákoliv autorova reflexe vlastních stanovisek a názorů (nejzřejmější je to v pasážích o postavení církví ve státě), a přitom jedním z velkých výdobytků postmoderního vývoje sociální i kulturní antropologie byl právě důraz na autorskou sebereflexi.

Josef Kandert (FSV UK, Praha)

Martin Šámal, EMIL HOLUB: CESTOVATEL, ETNOGRAF, SBĚRATEL. *Vyšehrad, Národní muzeum, Praha 2013, 464 s. + 16 s. obrazových příloh.–*

Cestování je s lidstvem spojeno od jeho zrodu, tedy s každým národem již od úsvitu jeho dějin. Kdyby lidé necestovali, nemohli by obývat celou planetu a nikdy by nepoznali všechny její krásy. Nelze ale slučovat cestování s cestovatelstvím, neboť oba pojmy se od sebe významově liší. Cestování je chápáno pouze jako přesun osob (migrace, náboženské poutě, turismus ad.). Cestovatelství funguje na stejném základě jako cestování, ale musí být provozováno cestovatelem, který vykonává cesty za poznáním a má snahu své nabyté zkušenosti a zážitky předat svému okolí. K tomu slouží zejména cestopisná literatura. Za prvního českého „profesionálního" cestovatele je považován doktor Emil Holub (1847–1902). Rodák z východočeských Holic se ve světě proslavil jako významný afrikanista. Díky němu jsou v mnoha evropských a českých muzeích etno-historické sbírky z jižní Afriky. Holubův životopis už byl vydán několikrát, ale až tato publikace přináší komplexní pohled na známého českého cestovatele.

Jak podtitul knihy napovídá, Martin Šámal se zaměřil na Emila Holuba především jako na průzkumníka, etnografa a sběratele. Tuto stanovenou koncepci dle možností splnil. Sběratelství (nejčastěji archeologické a historické předměty) se Holub věnoval již v dětství, byl to jeho velký koníček. Etnografie a cestovatelství se váže až k africkým badatelským výzkumům ve druhé polovině 19. století. Autor knihy neopomněl zmínit další zájmy doktora Holuba, např. botaniku, filatelii či archeologii. Holub byl sice mužem mnoha „profesí", publikace je však primárně zaměřena na tohoto holického rodáka jako na cestovatele, který tuto profesi v Rakousko-Uhersku v podstatě zprofesionalizoval. Na konci 19. století se cestovatelství stalo významným jevem. Hovoří-li se o cestovatelství té toby, je důležité si uvědomit, že značná část světa ještě nebyla zcela prozkoumána. Lidé jako Emil Holub, Josef Kořenský, Josef Wünsch či Enrique Stanko Vráz byli proto tehdejší společností vysoce ceněni – přednášeli pro veřejnost, vydávali cestopisy a vytvářeli výstavy, jež informovaly o neznámých krajinách.